

Serbisk- Ortodoxa kyrkan i Sverige

Sabina Hadžibulić Bodin

Serbisk-ortodoxa kyrkan i Sverige

Sabina Hadžibulić Bodin

Myndigheten för stöd till trossamfund (SST)

Box 140 38, 167 14 Bromma · Tel 08-453 68 70 · info@myndighetsst.se · www.myndighetsst.se

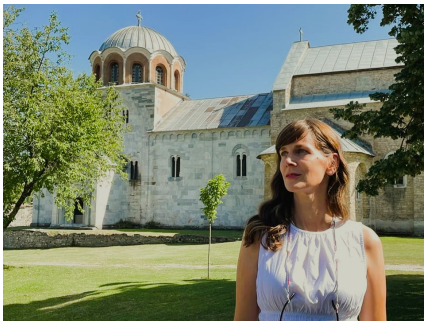
Form: Frederic Brusi

Tryck:

ISBN 978-91-989052-2-9

© Författaren och Myndigheten för stöd till trossamfund 2024

Myndigheten för stöd till trossamfund (SST) har i uppdrag att främja dialog mellan stat och trossamfund samt att bidra med kunskap om religion och trossamfund i Sverige. SST fördelar också ekonomiska bidrag och ansvarar för frågor om trossamfundens roll i krisberedskap.

Sabina Hadžibulić Bodin (1978)

är universitetslektor och forskare i sociologi.

Några av hennes forskningsintressen är religion, migration, musik och kulturellt deltagande. Hennes forskningsprojekt genomfördes i Sverige, Finland och Serbien.

Innehåll

Författarens förord	5
Historisk bakgrund	8
Medeltiden	8
Perioden 1500 till 1900	14
Kyrkan under 1900- och 2000- talen	19
Struktur och ledarskap	23
Kyrkan i Sverige	28
Sveriges ortodoxa landskap	28
Kyrkans etablering i Sverige	30
De två stiftet i norra Europa	34
Kyrkan i Sverige: organisation och struktur	38
Livet i och runt församlingarna	52
Gudstjänsterna	52
Dop, bröllop och begravning	55
Kyrkans högtider	57
Slava - den unika familjefesten	60
Institutionssjälavård	64
Ekumenisk verksamhet	66
Övrig verksamhet	68
Litteratur	72
Intervjuer	73

Författarens förord

Detta är den andra upplagan av boken om Serbisk-ortodoxa kyrkan (SOK) i Sverige som ges ut i samband med att kyrkan firar 50 år i Sverige. SOK är den näst största ortodoxa kyrkan i Sverige. Fast den representerar en integrerad del av det svenska samhället finns det ingen aktuell och systematisk kunskap om den. Ur ett populärvetenskapligt perspektiv skapar denna bok kunskap om historien, etableringen samt organisation av SOK i Sverige. Dessutom erbjuds en bild av SOK:s liv i och runt församlingarna. Ett särskilt bidrag görs genom att presentera det unika serbisk-ortodoxa firandet *slava*.

En del av bokens material samlades in i mitt postdoktorala projekt om ortodoxi och Serbisk-ortodoxa kyrkan i Sverige (2017-2019) som genomfördes under IMPACT programmet (*The Impact of Religion: Challenges for Society, Law and Democracy*) vid Teologiska institutionen i Uppsala. Tillägget gjordes 2020 och 2021 i samband med den första upplagan. En grundlig uppdatering av materialet med särskilt fokus på kapitel två genomfördes för den här upplagan. Boken representerar en samling av integrerad kunskap om SOK i Sverige.

Denna bok hade aldrig varit möjligt utan det samarbete och den hjälp jag fick från olika håll. Jag är skyldig ett stort tack till alla SOK:s representanter som ville dela sin erfarenhet och kunskap med mig. Särskilt tacksamhet har jag för fader Dušan D. Raković från Stockholms församling som alltid var tillgänglig och öppen för alla mina funderingar och frågor. Ett stort tack till mina kollegor Martha Middlemiss Lé Mon, Anders Sjöborg och Per Pettersson från Uppsala universitet för att de stödjer mitt akademiska arbete på olika sätt. Och tack till professor

Mikko Lagerspetz för noggrann läsning och insiktsfulla kommentarer om olika versioner av texten. Jag är också tacksam för stödet från Nathan Söderblom minnesfond som var aktuellt under arbetet med den första upplagan. År 2021 var Max Stockman från Myndigheten för stöd till trossamfund min närmaste medarbetare och utan honom skulle mina idéer fortfarande vara långt ifrån förverkligande. Hans bidrag är avgörande och det är verkligen svårt att hitta ord för att tacka honom på ett ordentligt sätt. Under arbetet med bokens uppdatering har Mårten Sandmark och Frederic Brusi från Myndigheten för stöd till trossamfund varit mycket hjälpsamma och det är jag tacksam för. Sist men inte minst, ett stort tack till min familj som alltid stöttar och uppskattar mitt vetenskapliga arbete.

Jag hoppas att den här boken ger kunskap som hjälper till att bättre förstå och respektera de människor vi lever med samt öppnar dörren till nytt samarbete.

Sabina Hadžibulić Bodin,
Stockholm, november 2024

**Del I:
Historisk
bakgrund**

Historisk bakgrund

Det här kapitlet ger en kort översikt av den serbisk-ortodoxa kyrkans etablering och historia. Kyrkans nuvarande struktur och ledarskap presenteras i kapitlets sista del.

Medeltiden

KRISTENDOMENS FRAMVÄXT BLAND SERBERNA är knuten till missionärerna Kyrillos och Methodios som under andra hälften av 900-talet var verksamma i den södra delen av den slavisktalande världen. Det var dock först när Stefan Nemanja II (*Стефан Немања II*) blev kung år 1217 som villkoren uppfylldes för upprättandet av en självständig kyrka. Den kungliga kronan gavs av dåvarande påven Honorius III och kyrkans jurisdiktion omfattade alla serbiska länder utom Bosnien som då var en oberoende stat. Detta var en enorm framgång för den serbiska staten, och det ledde senare till att munken Sava (*Сава*), lyckades få tillstånd för inrättandet av ett självständigt serbiskt ärkebiskopsdöme två år senare (1219). Ordinerad av Patriarken i Konstantinopel blev denna munk (senare känd som Helige Sava I) den första ärkebiskopen av de serbiska och länderna längs kusten (*Архиепископ свим српским и поморским земљама*) och ansvarig för reformer inom kyrkan.

Sava I föddes som prins Rastko Nemanjić, den yngsta sonen till storprins Stefan Nemanja (*Велики Жупан*) och prinsesskonsorten Ana (*Ана*). Som 18-åring blev Sava munk på Athos och början av hans klosterliv var knutet till Vartoped-klostret (*Вартопед*). Senare var Sava engagerad i restaureringen av det försummade och övergivna Hilandar-klostret (*Хиландар*) som senare kom att bli ett av de viktigaste kulturella och religiösa centrumen för det serbisktalande folkgrupperna.

Den helige Sava (f. 1174)

S:t Savas katedral i Belgrad

Sava betraktas som en av de viktigaste personerna i serbisk historia och är idag helgonförklarad och mycket respekterad. Tack vare sina bidrag inom olika områden kallas Sankt Sava för Upplysaren (*Просветитељ*). Förutom att han är grundaren av den autokefala serbiska kyrkan ses han också som den första serbiska lagstiftaren och grundaren av den serbiska diplomatin och den serbiska medeltida litteraturen. Hans bidrag till utvecklandet av sjukvården i Serbien är också av stor vikt. Han etablerade sjukhusen i Hilandar- och Studenica-klostrena (*Студеница*) och skrev dessutom deras klosterregler. Serbiska ortodoxa kristna firar honom som helgon och beskyddare för utbildning och medicin den 27 januari. På grund av hans roll som skolans beskyddare firas sedan år 1840 Savas dag (*Савиндан*) i alla skolor i både Serbien och bland diasporan.

Bilder: Wikimedia commons

År 1208 återvände munken Sava till Serbien för att förena sina bröder, eftersom deras interna strider hade fört staten till randen av ett inbördeskrig. Sava grundade sin bas vid klostret Studenica och började organisera den Serbisk-ortodoxa kyrkan. Han hade tagit med sig flera munkar för att hjälpa honom utföra sin pastoral- och missionärsplikt bland folket.

I Bysantinska riket hade Sava lyckats säkerställa kyrklig autonomi (autocefali) för den serbiska kyrkan och blev sedermera den första serbiska ärkebiskopen 1219. Sava dog i Trnovo, det andra bulgariska rikets huvudstad, och hans kropp blev kvar fram tills 1237 då hans relikier flyttades till klostret Mileševa (*Милешева*) i södra Serbien. År 1594 upptäckte osmanerna relikerna och brände dem i Belgrad på Vračarbacken (*Врачар*). Sankt Sava-templet byggdes på denna plats och är idag den största ortodoxa kyrkan i Serbien samt en av världens största ortodoxa kyrkobyggnader.

Det var ärkebiskopen Sava som då sammanställde Nomokanon (*Законоуправила*), dvs. lagsamlingen som styrde både staten och kyrkan fram till 1349. År 1221 kröntes ärkebiskopen Sava sin bror Stefan till kung och på så sätt fick Serbien sin förste kung, Stefan den Förstkronade (*Стефан Првовенчани*).

Den Serbisk-ortodoxa kyrkan var ett ärkebiskopsdöme från 1219 till 1346. Fram till 1253 var dess säte beläget i Žiča-klostret (*Жича*) varefter det flyttades till Peć-klostret (*Пећ*) i Kosovo (*Косово*). Under den här tiden bestod ärkebiskopsdömet av femton biskopsdömen.

Žiča (Жича) är ett serbisk-ortodoxt kloster bredvid Kraljevo (Краљево) i centrala Serbien. Det tillhör Žičas biskopsdöme inom Serbisk-ortodoxa kyrkan (Епархија жичка Српске православне цркве). Žiča grundades av kungen Stefan Nemanjić den Förstkrönte i början 1200-talet och enligt hans order skulle också alla framtida serbiska kungar krönas där. Žiča blev därmed känd som kröningskyrkan och sju av Serbiens kungar kom att krönas där. Det är också stället där de första ärkebiskoparna vigdes.. Efter att kyrkan hade blivit autokefal år 1219 var Žiča sätet för det serbiska ärkebiskopsdömet. I slutet av 1200-talet förstördes klostret av tatarerna och då flyttades biskopssätet till Peć-klostret. Klostret i Žiča förstördes många gånger under sin historia. Under andra världskriget bombades det av tyskarna och brändes till grunden. Efter en jordbävning år 1987 inleddes den senaste restaureringen som återställde klostrets ursprungliga utseende från 1200-talet. Žiča förklarades ett kulturellt monument av exceptionell betydelse år 1979 och skyddas av den serbiska staten. År 2008 firade Žiča sin 800-åriga existens och är idag ett nunnekloster.

Bild: Wikimedia commons

Under 1300-talets första decennier skedde en betydande territoriell utvidgning av den serbiska staten, särskilt under kungen Stefan Uroš IV Dušans (Стефан Урош IV Душан) regeringstid (1331-1355). År 1346 höjdes Serbisk-ortodoxa kyrkans status till ett patriarkat.

Den dåvarande ärkebiskopen Joanikije (*Јоаникије*) blev den första serbiske patriarken med titeln "Patriarken av alla serbiska och länderna längs kusten" (*Патријарх свих српских и поморских земаља*). *Pećs* patriarkat (*Пeћка патријаршија*) etablerades, vilket betydde att kyrkans organisation ändrades till ett metropolitanatsystem. Samma år utropade kungen Stefan Dušan sig till kejsare; han kallas också Dušan den Mäktige (*Душан Силни*). Den serbiska staten och kyrkan tog över nya områden som tidigare var underställda det Bysantinska riket och Konstantinopels patriarkat.

Dušans lagbok (*Душанов законик*) är en uppsättning lagar som reglerade många aspekter av livet i det serbiska kejsardömet (1346 - 1371) och Serbiska despotatet (1402 - 1459). Den fastställdes av kejsaren Stefan Uroš Dušan IV (*Стефан Урош Душан IV*) år 1349 då den serbiska feodala staten var väl utvecklad och i behov av ett mer omfattande juridiskt system.

Utdrag ur Dušans lagbok

Bilder: Wikimedia commons

Avbildning av Dušan den mäktige

Lagboken är en sammanställning av flera juridiska system som grundar sig på Helige Savas lagsamling (*Законоуправила*) och den bysantinska lagen. De första artiklarna gäller kyrkan, dess tjänare och besittningar. De följs av regler om privilegierna för härskare och för fria män och kvinnor samt om deras uppgifter. Därefter följer regler som handlar om den beroende befolkningen, dvs. slavar och bönder. Detta kompletteras med regler om rättsväsendet samt om påföljder för olika typer av brott och överträdelse.

Under medeltiden beskrivs förhållandet mellan den serbiska staten och kyrkan som stabilt. Kyrkan stod alltid nära härskaren och samtidigt var det härskarens uppgift att bevara och skydda kyrkan och den ortodoxa kristna läran. Ett av lagbokens syften var att försäkra kyrkans intressen och utveckling. En rad regler hade som syfte att begränsa den katolska kyrkans inflytande i Serbien. Lagboken bl.a. förbjöd äktenskap mellan ortodoxa och dem som tillhör en annan religion. Dessutom föreskrevs sanktioner mot katolsk proselytism och mission i de serbiska länderna.

Den serbiska kyrkans makt var stor under denna period och den åtnjöt administrativ, ekonomisk och rättslig immunitet som beskrivs som starkare än t.ex. den serbiska adelns (*властела*) privilegier. Kyrkan hade sin egen domstol som framförallt avgjorde inomkyrkliga frågor men också andra ärenden. Eftersom kyrkan ägde stora jordegendomar hade den exempelvis rätt till att i dem avgöra juridiska tvister bland den lokala befolkningen.

Efter kejsaren Dušans död (1355) och särskilt efter slaget vid Trastfältet (1389) trycktes den serbiska staten tillbaka, vilket också drabbade kyrkan. Antalet metropoliter och deras säten ändrades flera gånger. Med den osmanska ockupationen år 1459 började en utmanande period då patriarkatet och kyrkan upphävdes flera gånger. I den serbiska historieskrivningen beskrivs 1400-talet som en svår tid

men ändå lyckades kyrkan etablera nya kloster och flera av dem finns kvar.¹

Perioden 1500 till 1900

Trots att Pećs patriarkat inte upphävdes gick det genom en svår period då de årliga skatterna var höga och relationen med Ohrids patriarkat (*Охридска нампујаруџа*) komplicerad.²

Eftersom den osmanska fronten flyttade norrut och det serbiska territoriet nu hade blivit gränsen för osmanska imperiets europeiska del blev förhållandet till serberna viktigt för osmaner. Det låg i osmanernas intresse att bygga en fredlig relation med de serbiska makthavarna så att det skulle bli lättare att kontrollera gränsen och upprätthålla kontakten till nyligen erövrade områden i norr. Detta ledde till att Pećs patriarkat återupprättades år 1557. Under dess styre enades för första gången hela det område där de etniska serberna bodde.³

De gamla biskopsdömena återupprättades och nya etablerades, vilket resulterade i att patriarkatet slutligen kom att bestå av fyrtio biskopsdömen. Många kloster och kyrkobyggnader renoverades och det andliga livet blomstrade, men detta varade dock inte länge. I slutet av

1 Dessa kloster finns numera i olika länder men tillhör SOK. De är Bazjaš (*Базјаш*, 1225), Bezdin (*Бездин*, 1539) och Sveti Djordje (*Свети Ђорђе*, ingen information) i Rumänien, 16 klostren i Fruška Gora (*Фрушка гора*) samt Orahovica (*Ораховица*, 1583), Pakra (*Пакра*, 1556), Lepavina (*Лепавина*, 1550), Marča (*Марча*, 1609), Gomirje (*Гомирје*, 1600) och Komogovina (*Комоговина*, 1300-talet) i Kroatien.

2 Det mesta av den serbiska staten var under Ohrids patriarkats jurisdiktion fram till 1219. Ohrids patriarkat tillhörde despotatet Epirus. Den serbisk-ortodoxa kyrkans separation medförde möjliga politiska problem för Serbien. Under förhandlingarna med Nicaeas kejsare och dåvarande patriarken löste Sava situationen genom att låta Stefans son och despotens dotter gifta sig.

3 Enciklopedija pravoslavlja 2002, s. 1812

1500-talet kom relationerna med osmanerna att försämrats vilket ledde till förföljelse, strider och till att stora grupper av serber vandrade ut.

År 1690 flyttade ett stort antal serber över floden Donau och Sava. De leddes av Patriarken Arsenije III Crnojević (*Арсеније III Црнојевић*) som senare etablerade den Serbisk-ortodoxa kyrkan i Österrike med säte i Krušedol-klostret (*Крушедол*), eller dåvarande Krušedols metropolitanat (*Крушедолска митрополија*). Under det andra decenniet av 1700-talet förstördes Krušedol-klostret och sätet flyttades till Sremski Karlovci (*Сремски Карловци*). Sedan dess kallas den för Karlovcis metropolitanat (*Карловачка митрополија*).

Den andra stora flytten av serber skildrad av målaren Paja Jovanović (*Пaja Јовановић*) 1896

Den andra stora flytten av serber under patriarken Arsenije IV Jovanović Šakabentas (*Арсеније IV Јовановић Шакабента*) ledning skedde år 1739/40. Detta hade stor påverkan på Pečs patriarkat, där situationen blev särskilt svår. De flesta patriarkerna var greker som hade en annan syn på den serbiska kyrkan och som av serberna

uppfattades som främlingar. Det ledde till att Pečs patriarkat upphävdes och dess område underordnades Konstantinopels patriarkat 1766.⁴ Den Serbisk-ortodoxa kyrkan befann sig från och med nu i ett mycket svårt läge. I stora drag förblev situationen oförändrad fram till 1920 då patriarkatet återupprättades.

Krusedolklostret

Bild: Wikimedia commons

4 Fram till upphävandet av Pečs patriarkat var fem av åtta patriarker greker. De kallades för fanarioter (*фанариоти*) efter Konstantinopels område Fanar där patriarken hade sitt säte. Den sista fanarioten var Kalinik II (*Калиник II*) som blev patriark på ett lagstridigt sätt 1765. Ett år senare avgick han som patriark och bad Konstantinopels patriark att upphäva Pečs patriarkat. Beslutet gjordes av sultanen Mustafa III den 11 september 1766.

Nemanjićdynastin. Fresk i klostret i Peć

Bild: Wikimedia commons

Jazak-klostret

Bild: Wikimedia commons

Manasijaklostret

Bild: Wikimedia commons

Grgetegklostret

Bild: Wikimedia commons

Kyrkan under 1900- och 2000- talen

Efter bildandet av kungariket Serbien (1882-1918) fick den serbisk-ortodoxa tron en särställning som statsreligion (1903). Kyrkans präster avlönades av staten och alla nationella helgdagar firades med religiösa ritualer. Konfessionell religionsutbildning blev obligatorisk i alla offentliga skolor. Första världskriget förde med sig nya utmaningar och då förlorade kyrkan en tredjedel av sitt prästerskap.⁵

År 1918 bildades serbernas, kroaternas och slovenernas kungarike och då kom nästan hela Pećs patriarkat att finnas inom en och samma stat. Dimitrije Pavlović (*Димитрије Павловић*) blev den första serbiska patriarken sedan år 1766. Han blev medlem av det kungliga rådet och flera präster blev medlemmar av nationalförsamlingen. Slutligen

⁵ Enciklopedija pravoslavlja 2002, s.1822

erkändes Serbisk-ortodoxa kyrkan (SOK) officiellt av Konstantinopels patriark och Belgrad blev dess huvudsäte år 1920. Härmed etablerades det självständiga patriarkatet i Belgrad (*Београдска нампујаруија*) såsom vi känner det i dag. Fram till 1940-talet förnyades gamla biskopsdömen och nya etablerades, men även kyrkobyggnader och patriarkatets nuvarande byggnad byggdes. Dessutom påbörjades byggandet av Sankt Sava-templet (*Храм Свеног Саве*) i huvudstaden Belgrad. Ortodoxa teologiska fakulteter grundades vid universiteten i Belgrad och Zagreb, och teologiska skolor öppnades runtom i landet. Kyrkans publiceringsaktivitet blev intensiv och ett antal olika kyrkotidningar gavs ut. År 1931 antogs SOK:s konstitution.

Under det andra världskriget var SOK:s biskopsdömen fördelat under flera ockupationsmakter som den tyska, bulgariska och italienska. Dessutom tillhörde en del av kyrkan den självständiga staten Kroatien.⁶ SOK förlorade under denna tid en fjärdedel av sitt prästerskap och många kyrkor och kloster förstördes. Den dåvarande patriarken Gavriilo Dožić (*Гаврило Дожић*) greps och skickades till koncentrationslägret Dachau i Tyskland.⁷ Tusentals ortodoxa serber dödades eller fördes till koncentrationsläger medan några konverterades mot sin vilja till katolicismen.

Efter andra världskriget återupprättades Jugoslavien som av en kommunistisk regering styrd konfederation av Serbien, Kroatien, Slovenien, Bosnien, Montenegro och Makedonien. Även denna period kom att innebära förföljelse och en fortsatt mycket svår tid för kyrkan.

⁶ Självständiga staten Kroatien (*Nezavisna država Hrvatska - NDH*) var en fascistisk och nazistisk marionettstat till Nazityskland som omfattade större delen av dagens Kroatien och Bosnien och Hercegovina samt mindre delar av dagens Slovenien och Serbien. Den existerade från april 1941 till maj 1945 och leddes av det kroatiska fascistiska partiet.

⁷ Tillsammans med patriarken greps biskopen Nikolaj Vladimirović (*Николај Владимировић*) som var en av de mest framträdande representanterna av SOK. Under denna period leddes kyrkan av metropolit av Skopje Josif (*Јосиф*). Kommunistiska regeringen tillät patriarken återvända i november 1946 då han övertog kyrkans ledning fram till 1950. Biskopen Nikolaj vägrade komma tillbaka och flyttade istället till U.S.A. där han dog 1956.

Staten och kyrkan separerades och staten tog över många av kyrkans tidigare uppgifter.⁸ I samband med jordbruksreformer framtogs kyrkan en stor del av sina materiella tillgångar. Kyrkan var nu utan någon regelbunden inkomstkälla och därmed beroende av statligt stöd. SOK marginaliserades och reducerades till att vara verksam endast inom den privata sfären. Flera biskopar torterades och präster dödades. Den ortodoxa teologiska fakulteten skildes från Belgrads universitet och publiceringsaktiviteten blev sporadisk. Under 1960-talet skedde två olika splittringar inom kyrkan; den första gällde U.S.A. och den löstes 1992; den andra från 1967 gäller Makedonien och är fortfarande på gång.

I en folkräkning från 1953 identifierade sig 85 procent av medborgarna som religiösa medan 12,4 procent var ateister. Tre decennier senare uppgav nästa hälften av befolkningen sig som ateister medan mindre än en fjärdedel deklarerade sig som religiösa (23,8 procent) och nästan lika många (22,8 procent) som odefinierade.⁹

Efter inbördeskriget och det socialistiska Jugoslaviens upplösning (1991-1995) aktualiserades igen frågan om religionens roll i den offentliga sfären. Situationen för kyrkan under denna tid var svår: dels genom det mänskliga lidande som civilbefolkningen upplevde i krigsområdena men också för att kyrkor hade förstörts under kriget.

Trots allt detta lyckades SOK återfå synlighet i offentligheten. Några gamla biskopsdömen förnyades och nya etablerades. Dessutom byggdes nya kyrkobyggnader och tempel över landet. Teologiska studier blev populära igen, liksom både manliga och kvinnliga monastiska ordnar. Detta sammanföll med en snabb och massiv återkomst av människor till

⁸ Till exempel etablerades civiläktenskapet, staten började föra befolkningsregister i stället för kyrkan, religionsundervisningen upphörde i offentliga skolor och prästerna gick miste om socialförsäkringen.

⁹ Djordjević 1984.

religionen. Två omfattande undersökningar om religiositet i Serbien¹⁰ visar en ökning i början av 1990-talet – då 71 procent av respondenterna såg sig som religiösa – följd av en liten minskning och stabilisering vid årtiondets slut (60 procent av respondenterna angav sig vara religiösa).

Med inrättandet av den första demokratiska regeringen i oktober 2000 vann kyrkan inträde i offentliga institutioner såsom skolan och armén. Detta gäller särskilt konfessionell religions-undervisning, som återupprättades i alla serbiska offentliga skolor år 2001. Dessutom blev teologiska fakulteten igen en del av Belgrads statliga universitet år 2010. Ortodoxa präster inkluderades i arméns ordinarie personal och en av biskoparna blev ansvarig för samarbetet mellan SOK och armén.

En av de fortfarande problematiska frågorna gäller SOK:s ställning i Kosovo pga. händelser i samband med Kosovos självständighetsutveckling. Sedan år 1999 har många kyrkobyggnader blivit förstörda och brända trots att de skyddades av den internationella fredsstyrkan. De politiska relationerna mellan Serbien och Kosovo är spända, vilket tidvis påverkar de kyrkliga ledarnas möjlighet att besöka Kosovo. Dessutom blev det utmanande för det serbiska folket att utöva sin religion där.

¹⁰ Blagojević 1995, Radisavljević-Ćiparizović 2006.

Struktur och ledarskap

Den Serbisk-ortodoxa kyrkan räknas idag som en av de äldsta slaviska ortodoxa kyrkorna i världen.¹¹ Den är en autokefal kyrka inom den bysantinsk-ortodoxa kyrkogemenskapen och dess medlemmar är mestadels etniska serber samt ett mindre antal montenegriner, makedonier, romer och ortodoxa vlacher. Kyrkan räknar med sammanlagt omkring nio miljoner medlemmar.¹²

SOK styrs av dess biskopar och kyrkans huvudsakliga administrativa indelning utgörs av ett antal biskopsstift.¹³ Sammanlagt finns det 39 biskopsstift av vilka 27 i Västra Balkan. Förutom biskopsdömen i Buda och Timisoara, som är äldre, grundades alla andra biskopsdömen utomlands under 1900-talet.¹⁴

Nuförtiden finns det 12 biskopsdömen. Den autonoma Ortodoxa Ohrids ärkebiskopsdöme är också under SOK:s jurisdiktion och består av sex biskopsdömen och ett metropolitanat. I några länder och inom olika områden organiseras biskopsdömen i större administrativa enheter som är kyrkans organiska delar men har eget biskopsråd. Därför finns Serbisk-ortodoxa kyrkan i Bosnien och Herzegovina (*Српска православна црква у Босни и Херцеговини*) med säte i Sarajevo, Serbisk-ortodoxa kyrkan i Kroatien (*Српска православна црква у Хрватској*) med säte i Zagreb, Serbisk-ortodoxa kyrkan i Montenegro (*Српска православна црква у Црној Гори*) med säte i Cetinje samt Serbisk-ortodoxa kyrkan i Nord- och Sydamerika (*Српска православна црква у Северној и Јужној Америци*) med säte i Chicago.

¹¹ Kyrkan räknas som den näst äldsta slaviska ortodoxa kyrkan, efter den bulgariska ortodoxa kyrkan.

¹² Arentzen 2015.

¹³ Serbisk-ortodoxa kyrkans konsitution (1947), artikel 12

¹⁴ Puzović 1996, s. 87

Serbisk-ortodoxa kyrkans högste ledare är patriarken. Hans titel är Ärkebiskopen av Peć, Metropolitan av Belgrad och Karlovci och de Serbiska patriarken (*Пећки архиепископ, Београдско карловачки митрополит и Српски патријарх*).¹⁵ Patriarkens säte är Belgrads patriarkat i Serbiens huvudstad.

¹⁵ Serbisk-ortodoxa kyrkans konstitution (1947), Artikel 13

Porfirije (Порферије) född Prvoslav Perić (22 juli 1961) är den nuvarande och 46:e patriarken för den Serbisk- ortodoxa kyrkan. Från 2014 fram till 2021 var han metropolit i Zagreb och Ljubljana (*Митрополит загребачко - љубљански*). Innan dess var han titelbiskop av Jegra mellan 1999 och 2014 (*Викарни епископ јегарски*). Han är också professor vid Belgrads universitet. Porfirije besökte Sverige oktober 2014 i samband invigningen av S:t Savas tempel i Stockholm.

Bild: Wikimedia commons

Kyrkans högsta organ är biskopsrådet (*Свети архиепископски сабор*). Det består av patriarken, metropoliterna (ärkebiskoparna), biskoparna, ärkebiskopen av Ohrid och biskopsvikarierna. Den heliga biskopens biskopsrådet fattar de viktiga besluten och väljer patriarken.

Kyrkans högste verkställande (styrande och administrativa) och rättsliga myndighet är den Heliga synoden (*Свети архиепископски синод*).¹⁶ Den består av patriarken och fyra medlemmar som är biskopar. Den heliga synoden tar hand om den löpande förvaltningen av kyrkan och håller regelbundna möten. Den Serbisk-ortodoxa kyrkans organisation utgörs av patriarkatet, biskopsdömen, kyrkans församlingar, kloster, stiftelser, självständiga institutioner eller fonder, och vissa platser för tillbedjan avsedda för kyrkans ändamål.¹⁷

¹⁶ Serbisk-ortodoxa kyrkans konstitution (1947), Artikel 70, Punkt 35

¹⁷ Serbisk-ortodoxa kyrkans konstitution (1947), artikel 5

SERBISK-ORTODOXA KYRKANS STIFTSINDELNING

Den serbisk ortodoxa kyrkan är indelad i:

- Det serbisk-ortodoxa patriarkatet som leds av patriarken
- Fyra metropolitdömen i Serbien och Balkan:
 - Belgrad and Karlovcis metropolitdöme
 - Montenegro och kustregionernas metropolitdöme
 - Zagrebs och Ljubljanas metropolitdöme
 - Dabro-Bosnas metropolitdöme
- Ett autonomt ärkebiskopsdöme i Makedonien (Ohrid)
- 23 stift i Serbien och Balkan: Šabac, Srem, Banja Luka, Budim, Banat, Bačka, Žiča, Vranje, Šumadija, Braničevo, Zvornik-Tuzla, Mileševa, Budimlje and Nikšić, Zahumlje and Hercegovina, Valjevo, Ras and Prizren, Gornji Karlovac, Kruševac, Slavonia, Bihać and Petrovac, Timok, Niš, Dalmacija
- 9 diasporastift utanför Serbien och f.d. Jugoslavien
 - Stiftet för Kanada
 - Stiftet för Storbritannien och Irland
 - Stiftet för Skandinavien
 - Stiftet för Västeuropa
 - Stiftet för Västra Amerika
 - Stiftet för Östra Amerika
 - Stiftet för Österrike and Schewiz
 - Stiftet för Australien and Nya Zealand
 - Stiftet för New Gračanica-Midwestern America

A photograph of a church building with a dark, tiled roof and a white cross on top. The building has white siding and large windows. The text "Del II: Kyrkan i Sverige" is overlaid on the image in a large, bold, black font.

Del II: Kyrkan i Sverige

Kyrkan i Sverige

I detta kapitel beskrivs etableringen av den serbisk-ortodoxa kyrkan i Sverige. Vidare belyses kyrkans organisation och struktur samt enskilda församlingar i Sverige.

Sveriges ortodoxa landskap

SVERIGE ÄR IDAG ETT LAND DÄR MÅNGA ORTODOXA KYRKOR lever och verkar. Historiskt har kristen-ortodox närvaro funnits ända från 1600-talet då den första ortodoxa församlingen etablerades. På den tiden var protestantismen statligt sanktionerad religion och svenskarna förbjöds att hålla sig till andra religiösa traditioner. Den första ortodoxa församlingen grundades av ryska ortodoxa kyrkan för de andliga behoven av ryssar som arbetade utanför sitt hemland, mest köpmän och sjömän. Samtidigt var denna församling den första icke-lutherska församlingen i kungariket Sverige efter reformationen.¹⁸

¹⁸ Församlingen Kristi förklaring kyrka finns fortfarande i Stockholm, men på en ändrad adress.

Efter första världskriget och revolutionen 1917 växte den ryska befolkningen i Sverige. Den ryska församlingen i Stockholm blev en del av den nyligen inrättade Västeuropeiska synoden av Ryska ortodoxa kyrkan med centrum i Paris, underställd Konstantinopels patriarkat. Andra betydande förändringar följde efter slutet av andra världskriget. År 1947 grundade estniska ortodoxa kyrkan i exil sin första församling, medan den första församlingen av Finlands ortodoxa kyrka grundades 1958. På den tiden fanns det i Sverige inte fler än 10 000 ortodoxa kristna.¹⁹ I samband med tillströmningen av arbetskraft från Balkan under 1960-talet ökade antalet ortodoxa, och församlingar inrättades i alla större industriorter i södra och centrala Sverige.

I slutet av 1960-talet grundades stiftet av Konstantinopels patriarkat i Stockholm för andliga behov av greker bosatta i Sverige. Med Sovjetunionens kollaps 1991 och invandringen av ett stort antal ryssar grundades den första församlingen under Moskvas patriarkat år 1996. I det nya årtusendet grundade Konstantinopels patriarkat ett nytt metropolianat (2014) och Rumänska ortodoxa kyrkan fick sin första biskop i Sverige (2008). Under 1970- och 1980-talet grundades de första församlingarna av ortodoxa kyrkor av orientaliska traditioner. Först etablerades Syrisk-ortodoxa kyrkan och sedan församlingarna för Koptiska ortodoxa kyrkan, Etiopiska ortodoxa tewahedo-kyrkan samt Armeniska apostoliska kyrkan.

Antalet ortodoxa kristna i Sverige har ökat kraftigt under slutet av 1900-talet och början av 2000-talet, och de tillhör olika kyrkor. Vad gäller kyrkorna av bysantinsk tradition finns församlingar för följande kyrkor: Bulgariska ortodoxa kyrkan, Georgiska ortodoxa kyrkan, Konstantinopels patriarkat, Rumänska ortodoxa kyrkan, Serbisk-ortodoxa kyrkan, Ryska ortodoxa kyrkan under Moskvas patriarkat, Ryska ortodoxa kyrkan under Konstantinopels grekisk-ortodoxa kyrka

¹⁹ Arentzen 2015, s. 50.

(Ekumeniska patriarkatet), Antiochias grekisk-ortodoxa kyrka, Finlands ortodoxa kyrka och Makedonska ortodoxa kyrkan, Ukrainska ortodoxa kyrkan (Kievs patriarkat), samt Den sanna (gammalkalendariska) grekisk-ortodoxa kyrkan i Sverige. När det gäller ortodoxa kyrkor av orientaliska traditioner finns Armeniska apostoliska kyrkan, Eritreanska ortodoxa tewahedo-kyrkan, Etiopiska ortodoxa tewahedo-kyrkan, Koptiska ortodoxa kyrkan och Syrisk-ortodoxa kyrkan. Slutligen finns också Österns assyriska kyrka i Sverige samt Österns gamla kyrka i Sverige.

Kyrkans etablering i Sverige

De första serberna kom till Sverige under och efter det andra världskriget. De kom från flyktingläger i Norge och som flyktingar från tyska koncentrationsläger. Senare kom de även från läger i Italien och Österrike.²⁰ Efter andra världskriget blev Serbien, som då var en del av det socialistiska Jugoslavien, en viktig källa av arbetskraft för de västeuropeiska ekonomierna. Vid den tiden, särskilt under 1960- och 1970-talet, blev Sverige ett attraktivt inflyttningsmål för arbetare från Serbien. I takt med att antalet serbiska invandrare i Sverige ökade, växte också efterfrågan på en serbisk-ortodox kyrka i Sverige. Det första steget togs 1967 av den dåvarande biskopen i Västeuropa och Australien, Lavrentije Trifunović (*Лаврентије Трифуновић*). Han sökte hjälp från den protestantiske prästen Christofer Klasson för att ta hand om den serbisk-ortodoxa missionen i Sverige. Fem år senare bildades den första serbisk-ortodoxa församlingen i Västerås (1972). Samma år etablerades församlingen i Malmö och året efter grundades en församling i Stockholm. I slutet av 1970-talet grundades en församling i Göteborg. Under det följande decenniet bildades församlingarna i Jönköping och Helsingborg.

²⁰ Petrović Holmberg 1994, s. 2.

CHRISTOFER KLASSON

Fader Christofer Klasson (1913–1999) var protestantisk präst som konverterade till ortodoxi år 1966. Han hjälpte till att grunda den Serbisk-ortodoxa kyrkan i Sverige och svarade för serbernas själavård från 1967 till 1972. Christofer var också grundaren av Svenska prosteriet under den Serbisk-ortodoxa kyrkans jurisdiktion. Dessutom var han präst i Den helige Demetrios ortodoxa församling i Kristianstad. Ett av Christofers bidrag är översättningen av den ortodoxa liturgin till modern svenska. Han är också författaren till en av de första böckerna om ortodoxi på svenska från 1973, "Ortodoxa kyrkan".

Foto: privat

Kyrkans tidiga utveckling i Sverige beskrivs som mödosam av dem som var engagerade i det kyrkliga livet, då ännu utan organiserat stöd. Präster skickades från hemlandet för att upprätta församlingar och för att skapa kontakt med serbiska invandrare. Kyrkan var helt beroende av prästernas eget initiativ och förmåga. De kunde inte förlita sig på någon hjälp från hemlandet. Eftersom invandrarna kom från det socialistiska Jugoslavien hade de flesta endast ytlig relation med organiserad religion. Dessutom var många rädda för att komma i konflikt med jugoslaviska myndigheter under sina besök i hemlandet. De som upprätthöll kontakt med kyrkan betraktades som potentiellt fientliga mot det politiska systemet. I ord av Fader Dragan Mijailović i Göteborg, en präst med fyrtio års erfarenhet i tjänsten:

Jag var den första prästen här. Det fanns ingen kyrka, ingenting. Jag hyrde ett klassrum, min hustru och jag tog med stolar och bänkar, förberedde två bord och satte dem ihop för tjänsten. Där tjänstgjorde jag i tio månader. Människor var delvis rädda, delvis utan religiös övertygelse. Alla som hade någon kontakt med kyrkan var potentiella fiender till det jugoslaviska systemet. Om de reste tillbaka under sin semester kontaktades de omedelbart av polisen som kallade dem till samtal minst två gånger under vistelsen. Och det fanns många spioner här i Sverige som rapporterade om människor som gick till kyrkan. De var intresserade av vem som kom, vad som hände och vad de letade efter i kyrkan. [...] Under det första året bjöd endast sexton familjer in mig till sina hem [...]. Efter tio månader fick jag ett kapell, en liten kyrka, som var ett sjukhus egendom. Det kan rymma cirka 180 personer. Vi var där under de följande 29 åren, tills en nära vän, en före detta svensk biskop, hjälpte mig att få den nuvarande kyrkobyggnaden till ett mycket anständigt pris.²¹

Liknande erfarenheter delas av andra präster i olika delar av Sverige. Fader Milan Gardović, präst i Malmös församling, berättar om prästernas nyckelroll under etableringsperioden:

Den tidiga utvecklingen av Malmös församling är kopplad till Metodije Lazić, då en ung munk. Många församlingar i detta biskopsstift existerar på grund av Metodijes arbete och engagemang. Han tjänstgjorde i Norge, Danmark och Skåne län i Sverige. [...] Från 1974 till 1980 använde Metodije olika anläggningar - först en källare och sedan hyrde han kyrkor. År 1980 hade denna kyrka, som tillhörde kommunen, förvärvats för användning. Kyrkan byggdes som en prefabrikatbyggnad och användes för administrativa uppgifter. Så använde vi den fram till 1985, men de lät oss inte köpa den. Därför berättade Metodije i media om hur viktigt det var för oss att ha en kyrkobyggnad. Detta var fruktbart, och vi köpte byggnaden 1985. [...] Vi har återbetalat

²¹ Intervju med Fader Dragan Mijailović, 13.10.2017

lånet i flera år, men vi arbetade ständigt på den andliga missionen.²²

I början av 1980-talet berättade prästen Metodije Lazić om sin verksamhet i Sverige på följande sätt:

Jag är ensam serbisk ortodox präst i hela Sydsverige. Det är Skåne, Blekinge, Småland, Halland. Dessutom har jag hela Danmark. Jag håller regelbundet gudstjänst i Malmö, Helsingborg, Halmstad och Köpenhamn. [...] Vi försöker göra något för ungdomarna, men det är svårt. Å ena sidan är den ateistiska uppfostran i hemlandet en svårighet. Å andra sidan finns rädslan hos föräldrarna för svårigheter om de återvänder hem. Ekonomin är besvärlig. Serbiska ortodoxa präster kan gå upp till tre månader utan lön. De jugoslaviska invandrarna är inte vana att offra till kyrkan på samma sätt som svenska frikyrkomedlemmar. Dessutom arbetar många av kyrkans medlemmar i låglöneyrken, många fler än frikyrkornas. Vi får inte heller några stora bidrag från staten. Av det vi får, förlorar vi dessutom 50-60 procent genom skatt och arbetsgivaravgifter. Vissa tror också att man måste vara medlem i Svenska kyrkan för att bli fullvärdig svensk medborgare.²³

Efter det socialistiska Jugoslaviens upplösning och krigen i Balkan under första halvan av 1990-talet ökade den serbiska befolkningen i Sverige snabbt. Mellan 1989 och 1994 ökade antalet medlemmar i kyrkan från 20 000 till cirka 30 000.²⁴

På denna tid grundades också det serbisk-ortodoxa biskopsstiftet för Storbritannien och Skandinavien (*Британско-скандинавска епархија Српске православне цркве*) med centrum i Sankt Sava-kyrkan i Stockholm. Kyrkliga representanter uppfattar denna period som

²² Intervju med fader Milan Gardović. 10.12.2017

²³ Petrović Holmberg 1992, s. 12

²⁴ Arentzen 2015, s. 91

avgörande för utvecklingen av samfundet i Sverige. Fader Milan Gardović beskriver det på följande sätt:

1990-talet var en omvälvande tid då vi fullbordade vad vi inte hade kunnat göra tidigare. [...] Vårt folk kom hit på 1960-talet som ekonomiska invandrare och hade ingen religiös tro. Nya generationer kom för att de måste, och utan dem skulle många församlingar ha tvingats stänga. De hade grundläggande övertygelser och sedan, tillsammans med sina präster, växte deras tro här. Detta beror på att kyrkorna i diasporan inte bara är andliga, utan också historiska och kulturella mötesplatser. [...] Under den här korta tiden ser vi hur allt har utvecklats - många kyrkor byggdes, kloster upprättades, och nu finns det fler medlemmar och arbete.²⁵

Även om 1990-talet innebar att kyrkan fylldes med nytt liv på grund av migration, förde konflikten i hemlandet med sig även svårigheter för kyrkan. Församlingen i Malmö blev målet för flera brandattacker under 1990-talet. Attackerna genomfördes av unga invandrare som senare dömdes för dessa handlingar. Även om själva kyrkobyggnaden förblev oskadad var många församlingsrum helt brända och renoverades först efter en lång tid.²⁶

De två stiftet i norra Europa

År 1990 grundades det serbiska ortodoxa stiftet för Storbritannien och Skandinavien genom en omorganisering av de Västeuropeiska och

²⁵ Intervju med Fader Milan Gardović, 10.12.2017

²⁶ Hallonsten 1992, s. 23

Centraleuropeiska stiftet.²⁷ Det var indelat i prosteriet för Storbritannien och Irland (*Архијерејско намесништво британско и ирско*) och prosteriet för Skandinavien (*Архијерејско намесништво скандинавско*). Från och med maj 2024 finns två olika serbisk-ortodoxa stift i norra Europa. Det serbiska ortodoxa stiftet för Britannien och Irland består av tio församlingar. Åtta församlingar finns i Storbritannien (London, Birmingham, Oxford, Bedford, Derby, Halifax, Bradford och Telford) och två i Irland (Dublin och Cork). Stiftet leds av Nektarije Samardžić som blev biskopen i London 2024.

BISKOP NEKTARIJE SAMARDŽIĆ

Biskopen Nektarije Samardžić är född i Sarajevo 1983 men sen flyttade till Göteborg på grund av kriget i Bosnien. Han utbildades i Bosnien (Foča) och Ryssland (Moskva) och blev munk 2007 i de heliga Kyrillos och Methodius tempel i Malmö. Nektarije fortsatte sin utbildning i Grekland (Aten och Thessaloniki). Under sin 11-åriga vistelse i Grekland tillbringade Nektarije två år att lära sig klosterlivet vid den heliga Sava-källan i Hilandar-klostret. I oktober 2021 återvänder Nektarije från Sverige till Serbien, där han utför tjänsten som tjänsteman vid kontoret för mellankyrkliga relationer vid den heliga biskopssynoden i patriarkatet. Förutom sitt modersmål serbiska talar han svenska, ryska, grekiska och engelska.

Foto: Wikimedia commons

²⁷ Då inkluderade stiftet följande områden: Sverige, Norge, Storbritannien, Frankrike, Danmark, Luxemburg, Nederländerna, Belgien och Monaco. År 1994 togs Frankrike, Luxemburg, Nederländerna, Belgien och Monaco från stiftet och läggs till det nyetablerade Västeuropeiska stiftet. Vid det tillfället fick Stiftet för Storbritannien och Skandinavien tre församlingar i Storbritannien som fram till dess tillhörde det Västeuropeiska stiftet till Metropolitanate of Nova Gračanica (*Новограчаничка митрополија*) (Puzović 1995, s. 89)

De sista tillgängliga siffrorna från 2023 visar att det finns cirka 12 000 registrerade kyrkomedlemmar i Storbritannien och Irland.²⁸ Totalt sju präster är verksamma i stiftet (två i London och en i varje församling förutom Bedford). Fem präster är pensionerade.

Serbisk-ortodoxa kyrkan i Birmingham

foto: Wikimedia commons

²⁸ Uppgifterna innebär bara den befolkning som betalar årligen avgift. Beräkningarna av prästerna själva, som erhållits genom många års erfarenhet, är att det verkliga antalet är mycket högre.

Det serbiska ortodoxa stiftet för Skandinavien innefattar Sverige, Norge, Danmark och Island. Utanför Sverige består prosteriet av två församlingar i Norge (Oslo, Kristianstad och Skjeberg), en i Danmark (Köpenhamn) och en på Island (Reykjavik).

Serbisk-ortodoxa kyrkan i Kristiansand, Norge

Foto: Privat

Församlingen i Oslo har fyra kyrkobyggnader som ligger i Bergen, Brumunddal, Porsgrunn och Oslo. Dessutom finns en norskspråkig församling under SOKs jurisdiktionen i Skjeberg. År 2022 etablerades kontakt med serber på Färöarna och sedan dess håller prästen från Oslos församling regelbunden gudstjänst. I Danmark har Köpenhamns församling två kyrkobyggnader i Silkeborg respektive Köpenhamn. Det finns inga serbiska församlingar i Finland eftersom Finland kyrkorättsligt tillhör Finlands ortodoxa kyrka. Med dess tillstånd håller dock den serbisk-ortodoxa kyrkan gudstjänst en gång per månad i Helsingfors. Ungefär 9 000 registrerade medlemmar finns i Norge, 4 000 i Danmark och 600 på Island. I Finland har Serbisk-ortodoxa kyrkan 1 000 registrerade medlemmar.

Kyrkan i Sverige: organisation och struktur

I Sverige består serbisk-ortodoxa kyrkan av åtta serbiskspråkiga församlingar och Svenska ortodoxa prostriet som kyrkorättsligt är inordnade under det serbiska stiftet.

De serbiskspråkiga församlingarna

Ort	Kyrkobyggnad	Status
Falköping	S:t Kosmas och Damianus kyrka	Köpt och anpassad
Göteborg	S:t Stefan Decanskis kyrka	Köpt och anpassad
Halmstad	Heliga Moder Paraskevas kyrka	Pågående bygge
Helsingborg	S:t Basileios den stores kyrka	Köpt och anpassad
Jönköping	Guds moders födelsekyrka	Köpt och anpassad
Malmö	S:t Cyril och Methodius kyrka	Köpt och anpassad
Olofstöm	Helige stormartyren Georgios kyrka	Köpt och anpassad
Smedjeryd	S:ta Gud moders beskydds kloster	Köpt och anpassad
Stockholm	S:t Savas kyrka	Platsbyggd

De flesta av de serbiskspråkiga församlingarna har sina egna kyrkobyggnader. Nuförtiden finns det nio kyrkobyggnader och sju av dem har köpts från andra kristna församlingar och sedan anpassats i enlighet med den serbiska ortodoxa traditionen. Sankt Sava-kyrkan i Stockholm som fungerar som stiftets säte byggdes 1992 men invigdes först 2014, efter att ikonmållningen stod färdig. Det är stiftets andliga och kulturella centrum.

S:t Savas kyrka i Stockholm

Foto: Privat

Stiftet är ekonomiskt oberoende av serbiska staten och får inte heller något ekonomiskt understöd från huvudkyrkan i Serbien. Samfundet får däremot bidrag från svenska staten genom Myndigheten för stöd till trossamfund eftersom det är medlem av det statsbidragsberättigade samverkansorganet Ortodoxa och Österländska Kyrkors Ekonomiska Råd (OÖKER).

Förutom det statliga stödet får stiftet ett ekonomiskt bidrag från varje församling, som beräknas utgående från församlingarnas egen årsbudget. Ekonomin förvaltas av stiftets styrelse, som består av invalda församlingsrepresentanter, och används bland annat för prästernas löner.

BISKOP DOSITEJ MOTIKA

Nuvarande biskopen Dositej Motika är den förste biskopen för stiftet för Storbritannien och Skandinavien. Han föddes i Bosnien 1949 och utbildades i Montenegro (Ostrog-klostret), Serbien (Sremski Karlovci och Belgrad), Tyskland (Regensburg) och Schweiz (Bern och Bossey). År 1970 blev Dositej munk. I perioden mellan 1985-1988 ordnade han det ortodoxa andliga livet av serberna i Argentina. Tillsamman med kyrkomedlemmarna grundade Dositej kyrkan Födelse av den Heliga Guds Moder i Buenos Aires. Han var också engagerad som sekreterare för Kanadensiska stiftets nämnd i Toronto. Dorotej blev biskopsvikarie (*Enuckon марчанску*) 1989 och hans uppdrag var att hjälpa biskopen Lavrentije Trifunovic med kyrkliga frågor inom Väst-europeiska stiftet. I Pečs patriarkat blev Dositej vigd som biskop i maj 1990. Samma år grundades stiftet för Storbritannien och Skandinavien och Dositej blev dess förste biskop. Hans bostad är Klostret Heliga Guds Moders beskydd i Smedjeryd. Som kyrkoherde för det serbisk-ortodoxa stiftet i Skandinavien är biskopen underordnad den heliga synoden av serbisk-ortodoxa kyrkan, det vill säga SOK:s ledning. Biskopen utser en prost som direkt övervakar prästernas och församlingarnas arbete, samt sköter olika ekonomiska uppgifter.

Utöver detta finansieras församlingarna genom donationer, kollekt och inkomster från egen verksamhet, till exempel försäljning av ljus, ikoner och souvenirer. Varje församling har sitt eget församlingsråd, ett organ som ansvarar för de ekonomiska frågorna. Församlingsrådet består av församlingsmedlemmar som väljs för en period på sex år.

Varje beslut av ett församlingsråd måste godkännas av biskopen eller av stiftets styrelse. Beslut som fattas av stiftets styrelse måste verkställas av församlingsråden.

Idag består kyrkans medlemsskara i Sverige huvudsakligen av serbiska invandrare och deras ättlingar. Många har bott här i flera decennier, andra har kommit nyligen. Dessutom har studenter med tillfälligt uppehållstillstånd och de som är i transit länkar till kyrkan. Ett antal etniska svenskar är också församlingsmedlemmarfrämst på grund av familjerelationer. Det totala antalet personer som kyrkan betjänar är cirka 45 000, enligt företrädare för SOK men antalet registrerade medlemmar är lägre (ca 24 000 personer).

Prästerskap

Kyrkan växer kontinuerligt och prästerskapet i Sverige har ökat från sex till sjutton under de senaste två decennierna. Tre församlingar har mer än en präst (Stockholm, Göteborg och Malmö). Dessutom finns två diakoner. Prästerna är alla, med undantag för en, invandrare från Balkan.²⁹

De brukar rekryteras från Bosnien och Serbien där de genomgått sin prästutbildning. Sedan lär de sig språket och blir bekanta med arbetet, kulturen och människorna i Sverige. I stiftet finns förutom de sjutton prästerna i Sverige, tre i Norge och en i Danmark. Fram till 2024 har nio präster blivit pensionerade och två av dem dog.

Prästens liv: Fresk från S:t Sava katedralen i Stockholm

²⁹ Fader Dušan Raković, intervju 14.06.2024

Prästernas arbete är omfattande. Förutom att genomföra sina dagliga uppgifter i församlingen besöker de kyrkomedlemmar och hjälper dem att förbereda sig för högtider och privata fester. En annan viktig del av deras arbete är att besöka sjukhus och fängelser. I vissa församlingar organiserar och leder präster till och med konfessionell religionsundervisning, körrepetitioner och serbisk folkdansträning. Förutom serbiska pratar alla prästerna svenska och några även pratar flytande ryska och engelska.

För vem finns ert trossamfund?

Alla som döpts i ortodoxa kyrkor är välkomna. Vi kallas för Serbiska ortodoxa kyrkan, men vi finns till för alla ortodoxa kristna. Det finns ingen skillnad mellan dem. Det handlar bara om en administrativ delning, men inget mer. Ortodoxin är mer än nationen.

Vilka verksamheter är de viktigaste för er?

Kyrkan ser det som sin grundläggande uppgift i Sverige att anordna gudstjänster samt att organisera församlingslivet med allt som det innebär, t.ex. dop, bröllop och begravningar.

Dušan Raković, Biskopsvikarie

Dessutom är samfundet öppet för olika slags kulturella aktiviteter. I dem ingår undervisning i religion, i serbiska språket, i traditionell serbisk dans och körundervisning.

Har möjligheterna att bedriva verksamhet förändrats?

Vi har samma syfte som tidigare och vi arbetar på samma sätt. Det som har förändrats är att medlemsantalet har ökat och därmed också våra aktiviteter. Vi har grundat nya församlingar, vi har nya kyrkobyggnader, men också fler präster. Tidigare hade församlingarna utanför Stockholm en präst var. Idag har de två eller till och med tre. Kyrkobyggnader och två kloster köptes och renoverades och en kyrka i Halmstad är för närvarande under uppbyggnad. Prästerna har mycket jobb och arbetar hårt.

Vilka förändringar ser du bland medlemmarna de senaste åren?

Under de senaste decennierna har antalet medlemmar ständigt ökat. Många människor kom till Sverige i en sökan efter bättre levnadsvillkor. Det är människor från Serbien, Bosnien och Republika Srpska. De kommer oftast med sin familj, hittar jobb och stannar i Sverige. De kommer till kyrkan regelbundet och många av dem får besök av våra präster

- Dušan Raković, biskopsvikarie och kyrkoherde i S:t Savas kyrka, Stockholm

Svenska ortodoxa prosteriet

Serbisk-ortodoxa kyrkan har också haft en viktig roll i utvecklandet av ett svenskspråkigt ortodox kyrkoliv. Detta är kanske mest tydligt kopplat till Svenska ortodoxa prosteriet som grundades 1976 av Christofer Klasson, som sedan ledde det i tjugo år. I Svenska prosteriet ingår Sankt Maria Magdalenas församling i Göteborg och Sankt Dimitrios församling i Kristianstad. Svenska ortodoxa prosteriet är ett svenskspråkigt ortodoxt samfund som i kyrkorättsligt hänseende är underställt serbisk-ortodoxa kyrkan och som åtnjuter en viss, begränsad självständighet under Biskop Dositej. Målsättningen för Svenska ortodoxa prosteriet är, som man själv uttrycker det, att bereda ortodoxa troende i Sverige möjlighet att utöva sin tro på det språk som är naturligt för dem.

Treenighetsklostret i Bredared i närheten av Borås.

Foto:Privat

Nuvarande ledare för dessa församlingar är prosten Dorotej Forsner som har svensk majoritetsbakgrund. Han konverterade till den ortodoxa traditionen i adertonårsåldern och berättar så här om sin andliga resa:

När min pappa dog var jag tretton och det var dags för mig att stå på mina egna "religiösa ben". [...] Jag blev intresserad av att veta vad som hände under den 1500 år långa perioden mellan Kristus och Luther. Jag tyckte att det måste vara någon som bevarade den gamla, ursprungliga tron. Det var 1986 och jag bodde i en liten by nära Örebro där det inte fanns någon ortodox kyrka. Jag började läsa böcker och insåg att det fanns en ortodox kyrka där allt fortfarande var detsamma men jag kunde inte hitta det i Örebro. Sen började jag gymnasiet i Göteborg och där hittade jag Sankt Maria Magdalenas församling. Jag deltog i min första liturgi och visste att det var rätt. Jag väntade tills jag blev arton och sen konverterade till ortodoxi. [...] År 1993 reste jag till Serbien och blev en munk där.³⁰

Även Treenighetsklostret (*Манастир свете тројице*) i Bredared nära Borås tillhör Svenska prosteriet. Det besöks regelbundet av trettio till fyrtio personer och den första svenska ortodoxa munken påbörjade sitt klosterliv här. Trots att tjänstespråket i klostret är svenska, kommer det ibland även ryssar, rumäner, greker, georgier och serber, och därför är också slaviska och ryska i bruk i kyrkan. Enligt Fader Dorotej är det

[...] svårt att säga hur många ortodoxa svenskar det finns eftersom de är under olika jurisdiktioner. Vissa är ortodoxa av övertygelse. Andra är ortodoxa genom äktenskap, det vill säga deras partner är ortodox, så de konverterades för att kunna gifta sig i en ortodox kyrka. [...] Denna miljö är inte ortodox så vi ses ibland som konstiga eller medlemmar av en sekt. Det känns konstigt att vara en minoritet i sitt eget land. Ändå har ortodoxi ökat

30 Intervju med Fader Dorotej Forsner, 15.10.2017

stadigt. Min uppskattning är att antalet är mellan fem- och tiotusen personer, och det växer stadigt.³¹

Den första svenskspråkiga församlingen under den serbiska ortodoxa kyrkans jurisdiktion inrättades tack vare prästen Christopher Klassons ansträngningar i Vadstena 1968. Tillägnad den svenska prinsessan och den första svenska kvinnan som utropades till helgon, Heliga Anna av Novgorod³², församlingen började verksamheten i Eskilstuna 1971.

Den leddes först av fader Ignatius Ek som i flera decennier var ansvarig för missionen i östra och norra Sverige. I april 2018 fick församlingen status som kyrkoprovins med sin egen provinsföreståndare, kyrkostyrelse och kyrkomöte. Provinsen bestod av två kyrkoförsamlingar: Stockholm-Uppsala och Leksand-Eskilstuna. Dessutom fanns det en missionsförsamling för Linköping-Örebro. I slutet av år 2020 lämnade Svenska ortodoxa kyrkoprovinsen SOK och är nu inte längre aktiv.

IGNATIUS EK

Fader Ignatius Ek var infödd svensk som lämnade ett vävlönat arbete som chefsarkitekt för att bli präst. Han ledde Heliga Annas av Novgorod församling tills han blev pensionerad. Boken "Ortodox kristen tro i Sverige" från 1999 är ett av hans stora bidrag till det ortodoxa livet i Sverige.

31 Intervju med Fader Dorotej Forsner, 15.10.2017

32 Sankt Anna av Novgorod föddes i början av 1000-talet som Ingegärd, dottern till den svenska kungen Olof Skötkonung. Efter att hon gifte sig med Jaroslav I av Kievriket konverterades hon till ortodoxin och fick namnet Irene. Som änka gick hon till ett kloster där hon fick klosternamnet Anna. Efter sin död utropades Anna till helgon för sina många goda gärningar, såväl som för att hon initierade byggandet av två tempel i Kiev och Novgorod.

Församlingar i Sverige

Kyrkans jurisdiktion omfattar sammanlagt idag åtta serbiskspråkiga församlingar, två svenskspråkiga församlingar, samt två kloster.

År 2023 rapporterade kyrkan att man hade 24 101 registrerade medlemmar och registerförda deltagare i sina församlingar.

Serbisk-ortodoxa kyrkan i Göteborg

Serbisk-ortodoxa kyrkan i Jönköping

Församling	Ort	Grundad	Betjänade
S:t Sava	Stockholm	1973	4 320
S:t Cyril och Methodius	Malmö	1972	5 035
S:t Nikolaus	Västerås	1972	1 937
S:t Stormartyren Georgios	Olofström	2003	510
Guds Moders födelse	Jönköping	1985	2 186
S:t Stefan Decanski	Göteborg	1979	5 690
S:t Basoleios den Store	Helsingborg	1991	1 710
S:ta Moder Paraskeva	Halmstad	2010	2 713
S:t Demetrios (Sv. Prost.)	Kristianstad	1976	1 983
S:ta Maria Magdalena (Sv. prost.)	Göteborg	1976	-
Treenighetsklostret (Sv. prost.)	Borås	1976	-
S:ta Guds moders beskydds kloster	Örkeljunga	2000	-

Del III: Livet i och runt församlingarna

Livet i och runt församlingarna

I sista kapitlet beskrivs det serbisk-ortodoxa församlingslivet i Sverige och den unika högtiden slava behandlas i ett eget avsnitt. Kapitlet innehåller även information om församlingarnas övriga verksamheter. Dessutom diskuteras relationer till andra trossamfund och särskilt de ekumeniska kontakterna.

Gudstjänsterna

För en ortodox kristen utgörs den viktigaste tros- och livskällan av kyrkans huvudgudstjänst som kallas den Gudomliga liturgin (*Cœma lumypzuja*). Liturgin är den ortodoxa motsvarigheten till den västerländska mässan. Under liturgin, i form av bröd och vin, erbjuds ett mystiskt offer av Herren Jesu Kristi kropp och blod till Gud, och kristna kommer i gemenskap med den korsfäste och uppståndne Kristus.

Liturgin är tredelad. I den första delen, proskomidin (*проскомидуја*), deltar endast prästerskapet och deras medhjälpare som förbereder gåvorna av bröd och vin och bär dem fram till sidoaltaret. Samtidigt samlas församlingen till gudstjänsten. Efter läsningen av böner och texter börjar katekumenernas liturgi (*катихумена*) som betonar att liturgin är vårt möte med Guds Rike, redan här och nu.

Dušan D. Raković och Dimitrije Raković under liturgi

foto: Privat

Det centrala i denna del är ordets liturgi (*литургија речу*), det vill säga förkunnelse av ordet genom skriftläsning. Böner och hymner sjungs av kören och församlingen på ena sidan och prästen på den andra sidan. Ett antal böneföljder, ektenior (*ектеније*), sjungs också. I den sista delen, de troendes liturgi (*литургија верних*), förväntas bara de troende ortodoxa delta. Det är då som brödet och vinet bärs fram och som den helige Ande förvandlar dem till Kristi sanna kropp och blod.

De troendes liturgi består av det stora intåget (*велики вход*), förberedelsen för invigningen av hedervärda gåvor (*припрема за освеђење часних дарова*), invigningen av gåvor (*освеђење дарова*), förberedelsen för nattvarden (*припрема за причешће*), nattvarden av präster och troende (*причешће свештеника и верника*), tacksägelsen till Gud för att hetar emot oss till hans gudomliga mysterium (*благодарење Богу што нас је примио ка својој божанској тајни*) och slutet på liturgin (*завршетак литургије*). Efter liturgin kommer alla församlade fram och kysser välsignelsekorset som prästen håller. Därefter delar prästen ut välsignat bröd.

CHRISTOFER KLASSON OM LITURGINS BETYDELSE

Den Ortodoxa Kyrkan är alltigenom en liturgisk Kyrka. För den ortodoxe kristne är gudstjänsten inte bara en stunds andlig vila på söndagen. Den präglar med sina liturgiska former, med kyrkoåret och dess fastor och faster hela hans tillvaro. Den icke-ortodoxa kristna som besöker en ortodox gudstjänst blir ibland irriterad över vad han får se och uppleva. Han tycker att gudstjänstbesökare visar bristande stillhet och vördnad. Han ser nämligen människor komma och gå under den långa gudstjänsten, han ser barnen leka i kyrkan och de vuxna diskret eller högljutt samtala med varandra. För den som icke är van vid detta verkar det som om människor vore helt ointresserade av vad som sker under gudstjänsten. I själva verket förhåller det sig tvärtom. Den fromme ortodoxe upplever verkligen det frälsningsdrama som får sitt liturgiska uttryck i gudstjänsten. Men han är i sin Faders hus. Därför uppför han sig inte mycket annorlunda än han gör när han är hemma.

Christofer Klasson, *Ortodoxa kyrkan*, s. 153

Liturgins huvudcelebrant är biskopen. Om biskopen inte är närvarande officieras liturgin av en präst på sin biskops uppdrag. En diakon fungerar som medhjälpare till en biskop eller präst. Liturgin firas som

regel i templet, även om det också kan ske i ett kapell eller med biskopens godkännande i ett särskilt förberett rum. Vid speciella tillfällen kan liturgin firas utomhus. Vanligtvis börjar liturgin på den tredje timmen, dvs. klockan nio på förmiddagen för det är då som Kristus enligt traditionen dömdes till döden (med undantag av påsk, julafton, helige Johannes Döparens dag, skärtorsdag och påskafton. Beroende på tillfället firas i dag helige Vasilije den Stores liturgi (*Литургија св. Василија Великог*), helige Johannes Chrisostomos' liturgi (*Литургија св. Јована Златоустог*), de helgade gåvornas liturgi (*Литургија преосвећених дарова*) och helige Jacobs liturgi (*Литургија св. Јакова*).

Dop, bröllop och begravning

Dopet utförs i kyrkan och börjar med exorcism, i vilken dopkandidaten (katekumenen) avsäger sig Satan, och fortsätter med läsning av trosbekännelsen. Detta följs av dopkandidatens fulla trefaldiga nedsänkning i vatten i Faderns, Sonens och den helige Andens namn.

Dopkandidaten följer med Kristus genom döden till liv och föds på nytt i kyrkan.

Fader Dragan Mijailović, präst i serbisk-ortodoxa kyrkan i Göteborg förrättar dop.

Foto: Bertil Adania

Efter dopet kläds den nydöpta i en vit klädnad medan kandidatens fadder håller ett brinnande ljus.

Enligt den serbisk-ortodoxa traditionen firas dopet samtidigt med myrrasmörjelsen. Detta betyder att den som döpts omedelbart också konfirmeras. Genom smörjelsen bekräftas att den nydöpta är en bärare av den helige Ande och en full medlem i Serbisk-ortodoxa kyrkan. Den nydöpta skall även så snart som möjligt (gärna direkt efter dop- och myrraritualer) ges eukaristin (nattvarden), då detta mysterium sammanfaller med dopet, myrrasmörjelsen och medlemskapet i Kyrkan.³³

Den serbisk-ortodoxa vigseln till äktenskap börjar med trolovningen då brudparets ringar välsignas och växlas. På det sättet ingår de ett förbund "som får sin sakramentala fullbordan i det heliga Äktenskapets mysterium och i det gemensamma mottagandet av det heliga Gåvorna".

³⁴

Vigseln fortsätter med brudparets kröning med kransar, dvs. kronor som ställs på brudparets huvuden. Symboliskt betyder det att paret har övervunnit frestelserna och är nu kungen och drottningen i sin egen familjegemenskap. Paret dricker ur den gemensamma bägaren och tar sedan emot nattvarden som tecken på inträdet och delaktigheten i Guds rike och i dess måltid. Det nyvigda parets högra händer är sammanbundna och prästen leder dem i trefaldig procession runt vigselbordet. Till sist tas kronorna av och officianten ger slutvälsignelsen.

En serbisk-ortodox begravning äger vanligtvis rum kort efter döden. Den avlidne förs från hemmet till kyrkan och begravningsplatsen i procession där ett kors och ett ljus bärs framför den. Prästen leder processionen och besöker den avlidne med rökelsekar. I kyrkan

³³ Jakšić 2017, s. 6

³⁴ Jakšić 2017, s. 8

placeras den avlidne mot öster i en öppen kista. Efter begravningsgudstjänsten ges de sista hälsningarna till den avlidne som sedan flyttas till begravningsplatsen. Vid gravplatsen besöker prästen graven och ber bönen. När kistan läggs ner i graven kastar alla en handfull mull över den.

Åminnelsegudstjänster (*napacmoc*) för den avlidne firas tre, nio och fyrtio dagar efter dödsfallet. Dessutom firas halvårsåminnelse och ettårsåminnelse och sedan på varje årsdag. Det händer ofta att man vid dessa tillfällen tar med mat och dryck till graven, särskilt kokt vete och vin som symboler för uppståndelse och Kristi blod.

I Sverige har några ortodoxa församlingar sina egna gravgårdar fast det är vanligt att man begraver på allmänna gravgårdar. Enligt den ortodoxa traditionen är människan en förening av kropp och själ, vilket betyder att kremering aldrig är ett alternativ.

Kyrkans högtider

Under kyrkoåret firar den Serbisk-ortodoxa kyrkan en rad högtider, bland vilka de största är julen och påsken. Serbisk-ortodoxa kyrkan följer dock den gamla, så kallade julianska kalendern. Detta leder till att alla högtider firas tretton dagar senare än det är enligt den nya, gregorianska kalendern (reviderade julianska kalendern). Dessutom beräknas påskens infällelse på ett särskilt sätt, vilket också påverkar datumen för fastlag och pingst.

Julfirandet

Jul eller Kristi födelse (*Божућ*) firas den 7 januari efter en fyrtio dagars bön- och fastetid. Trots att en mängd olika traditioner förknippas med den serbisk-ortodoxa julen ingår flera vanliga element i firandet. På julaftonsmorgonen hugger man en ek och tar den in i huset där en brasa

tänds av den. Nuförtiden köper man eken oftast på marknaden. Denna ek kallas badnjak (*бадњак*) och därför kallas juldagen även för Badnji dan (*Бадњи дан*) och julafton för Badnje večje (*Бадње вече*). Eken symboliserar trädet som herdarna använde för att tända elden i sin grotta vid tiden för Kristi födelse. Förutom ek hämtas in halm som symbol för krubban. Hemmets golv täcks med halm och godis och presenter till barn göms under den. Julaftonen avslutas med bön och fastande middag. På julmorgonen ringer alla kyrkklockorna och meddelar ankomsten av julen och julfirandet. Huset får motta en speciell gäst som kallas položajnik (*положајник*). Han representerar de vise männen som följde stjärnan från öst och kom för att tillbe den nyfödda Kristus. Värdinnan välkomnar gästen och ger honom en lämplig gåva. Gästen tänks ge lycka till huset under julen men också under hela det kommande året. Under julen äter man ett särskilt bröd som kallas för česnica (*чесница*). Värdinnan lagar det tidigt på morgonen och stoppar ett mynt in i brödet. Innan jullunchen bryts česnica och den som får biten med myntet kommer att vara lycklig året runt. Under jultiden hälsar människor varandra med orden "Kristus är född!" (*„Христос се роди!“*) och hälsar tillbaka med "Han är verkligen född!" (*„Ваистину се роди!“*).

Påskfirandet

Firandet av Kristi uppståndelse, påskan (*Ускрс*) kallas "Festernas fest". Den ger mening åt allt lidande, nöd och elände som människan genom sitt syndafall dragit på sig och på sin omvärld. Kristi uppståndelse omintetgör döden, vår största fiende, och öppnar vägen till Himmelriket och det eviga Livet.³⁵ Påskan inleds med en femtio dagars fasta som kallas den Stora fastan. Innan påsknatten färgas äggen, oftast i rött, som då tillsammans med annan påskmat ställs fram i kyrkan för att välsignas. Under påsknatten går församlingen i glädjetåg runt kyrkan och alla hälsar varandra med fraserna "Hristos voskrese! Vaistinu voskrese!" (*„Христос воскрес! Ваистину воскрес!“*; "Kristus är

³⁵ Jakšić 2017, s. 11

Uppstånden! Han är sannerligen Uppstånden!”). Oftast infaller påsken en vecka senare än den västerländska, men något år kan skillnaden vara mera än en månad. Ibland sammanfaller de båda.

Ägg målas till påsk och tas med till kyrkan

Foto: Privat

Förutom påsken firar serbisk-ortodoxa kyrkan några högtider till, av vilka de viktigaste är: Guds Moders Födelse (8/21 september), Det Heliga Korsets upphøjelse (14/27 september), Guds Moders införande i templet (21 november/4 december), Theofania/Kristi Dop (6/19 januari), Kristi frambärande i Templet (2/15 februari), Jungfru Marie Bebådelse (25 mars/7 april), Kristi inträdande i Jerusalem/Palmsöndagen (söndagen före Påsk), Kristi Himmelsfärd (40 dagar efter Påsk), Den Helige Andes nedstigande över apostlarna/Pingst (50 dagar efter Påsk), Kristi Förklaring (6/19 augusti) och Guds Moders Avsomnande (15/28 augusti). Dessutom firas ett antal festdagar såsom Guds Moders beskydd (1 oktober/14 oktober), Kristi omskärelse (1 januari/14 januari), Apostlarna Petrus' och Paulus' dag (29 juni/12 juli), Johannes Döparens halshuggning (29 augusti/11 september) samt stora dagarna som är knutna till påsken, dvs. Stora Torsdagen (Skärtorsdagen), Stora Fredagen (Långfredagen) och Stora Lördagen (Påskaften).

Slava - den unika familjefesten

En sed som skiljer den Serbisk-ortodoxa religiösa traditionen från alla andra kristna religiösa traditioner, även från dem som tillhör den ortodoxa traditionen, är firandet av familjehögtiden slava (слава; slaviska för "ära") eller krsna slava (крсна слава). Andra namn som används för denna högtid är krsno ime (крсно име; döpt namn), svetac (светац; helgon), praznik (празник; helgdag), sveti (свети; heligt), služba (служба; tjänst) och pamjat svetom (памјат светом; en dag tillägnad helgonet). Förutom jul och påsk är slava en av de viktigaste festerna i varje familjs liv. Slava hänvisar till familjens tradition att

Bilder från firande av slava hos en Stockholmsfamilj

foto: Privat

årligen fira en skyddshelgon på en viss festdag. I kyrkans tradition uppfattas slava allmänt som en helig dag av den "lilla kyrkan", eftersom en kristen familj betraktas som ett hushåll eller en liten kyrka.

Även om ritualen i praktiken varierar mycket, ingår alltid vissa grundläggande element. Den börjar med en bön för den invigda slavans koljivo (*кољиво, славско жито*), en slags gröt av vete. Koljivo representerar ett blodlöst offer förberett för både firandet av Gud och firandet av ett helgon, såväl som för de avlidna familjemedlemmarnas själar och för de levandes hälsa och välbefinnande. Nödvändiga delar av ritualen är också slavakakan eller slavabrödet (som ett offer och berömmelse till Gud), ljuset (som ett offer från den firande familjens rena och doftande själ), heligt vatten, rött vin (att hållas över kakan), tamjan (*тамјан*; rökelse), som visar firandets glädje, och slutligen olja (som ett offer till Gud). Skinka som ersättning för blodsoffer är en del av ritualen endast om slava inte infaller på fastetid.

Firandet av slava kan börja i kyrkan där brödet och koljivo erbjuds för välsignelse. En präst deltar tillsammans med familjen i en ceremoni där brödet skärs i form av korset som symbol för Kristi lidande och rött vin hålls över brödet. Detta betyder att familjen nu befrias från alla sina synder. Den här traditionella delen kompletteras genom att bryta brödet i två bitar som delas mellan prästen och slavans värd, eller mellan värden, barnen och gästerna. De som bryter brödet kysser tre gånger sin del av det. Prästen (alternativt värden) säger "Kristus är mitt ibland oss" och motparten svarar "Han är och ska vara". Ritualen avslutas genom en förbön för kyrkans överhuvud, för familjens medlemmar, för alla gäster, för alla frånvarande och för alla kristna. Efter slutvälsignelsen delas brödet, vinet och koljivo mellan de närvarande. De gör korsets tecken och konsumerar dem andäktigt. Detta kan äga rum antingen i kyrkan eller i familjens hem. Firandet fortsätter sedan i hemmet, där festen börjar med en skål av värden till Guds och skyddshelgonets ära. Enligt traditionen säkerställer rikliga

mängder av mat på bordet framsteg och fruktbarhet under det kommande året. Rätterna äts med vänner och bekanta medan slavans värd står vid gästers sida under hela måltiden.

PATRIARKEN PAVLE (d. 2009) OM SLAVA

Andra ortodoxa kristna firar sina namnsdagar eller födelsedagar medan vi firar vårt skyddshelgons dag. I själva verket är skyddshelgonets dag både en namnsdag och en födelsedag, inte av en individ utan av hela familjen, hela stammen. Det är en andlig födelsedag när våra förfäder blev kristna, gick in i Guds kyrka och därmed andligt föddes. Och det är också en namnsdag, eftersom de från och med den tiden fram till nu har kallats kristna.

Patrijarh Pavle, *Da nam budu jasnija neka pitanija vere*, 1998
(förf. översättning)

Det finns sjuttioåtta beskyddarhelgon eller kristna namn som firas som slava. Den mest populära är helige Nikolaus (*Свети Никола - Николѡдан*) den 19 december, vilket ungefär hälften av den serbiska ortodoxa befolkningen firar. Bland de vanligaste är också helige Georgios (*Свети Ђорђе*) med två minnesdagar under året (den 8 maj och den 16 november), Ärkeängeln Mikael (*Аранђеловдан*) den 21 november samt heliga Paraskeva (*Преподобна Параскева - Света Петка*) den 27 oktober.

Det finns många sätt att ärva eller välja en slava. Det vanligaste är genom överföring från far till son. Den äldsta sonen i familjen ärver högtiden från sin far och lämnar den i sin tur över till sin äldste son. Om slava överlämnas under den tidigare värdens livstid ingår i detta vanligtvis en symbolisk handling där fadern överräcker sonen en bit bröd. En kvinna kan vara slavans värd om hon blir änka och därmed

ärver sin avlidne makes familjefest. Det finns sällsynta fall när en slava ärvs genom köp av mark eller hus, och hör därmed ihop med fastigheten. Dessa fall är dock till stor del begränsade till landsbygden och till det förflutna. Dessutom kan en slava föras till en ny familj genom äktenskap eller så kan den accepteras genom ett löfte. Om en familj inte har en ärvd slava men är villig att börja fira den, kan den få en egen slava i överenskommelse med prästen. Det finns ingen strikt regel om vilket skyddshelgon som familjen får, utan den ska helst själv föreslå ett.

Upphöjelse av det hedervärda korset och S:t Nikolaus ikon

Foto: privat

Vanligtvis firar en familj ett skyddshelgon och några kan spåra sin slavatradition genom flera generationer. När en gång vald, ska en slava inte bytas. Ett ombyte sker enbart på grund av stora familje- eller personliga problem. Även i sådana fall glöms eller försummas aldrig den gamla slavan, utan den blir kvar som en mer anspråklös högtid som kallas preslava (*преслава*; för-slava) eller mala slava (*мала слава*; lilla slavan).

I Sverige försöker SOK:s präster upprätthålla nära förhållanden med kyrkans medlemmar trots deras växande antal. Detta är särskilt synligt i slava-sammanhanget. En av deras huvudsakliga arbetsuppgifter förutom de kyrkliga förrättningarna är att besöka familjer för slavas heliga invigning av vatten. Som konstateras av fader Dušan D. Raković, en av de tre prästerna vid Stockholms församling och biskopsvikarie för Skandinavien, finns i staden ca. 750 800 familjer som prästerna årligen besöker i samband med slava.³⁶ Han antar att det också finns hundratals familjer som firar slava utan deltagande av en präst. Med tanke på det relativt stora antalet serber i andra stora städer kan antalet familjer som firar slava i hela Sverige vara mellan 2000 och 2500.

Institutionssjälavård

I Sverige finns en lång tradition att erbjuda själavård inom institutioner såsom sjukhus och fängelser. Enligt Regeringsformen har alla "frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion", och detta gäller även dem som av en eller annan anledning vistas i dessa institutioner.³⁷ Institutionssjälavården organiseras och utvecklas inom ramen för sjukhusvården och kriminalvården.³⁸ SOK har bidragit till institutionssjälavård sedan den första församlingen etablerades i Sverige. Till att börja med var aktiviteterna mindre organiserade och riktade sig till enskilda fall i sjukhus, fängelser och äldreboenden. Det var präster i södra Sverige som mestadels var engagerade. Fader Dragan Mijailović har under hela sitt arbetsliv varit aktiv med att besöka församlingsmedlemmar på sjukhusen i Göteborg. Sedan 2007

³⁶ Intervju med Fader Dušan Raković, 29.11.2019

³⁷ Regeringsformen kap 2 1 §, 6:e stycket

³⁸ På riksplanet har Sveriges kristna råd (SKR) och, mer specifikt, Nämnden för andlig vård (NAV) ett uppdrag av att samordna och utveckla andlig vård för de fyra kyrkofamiljerna i kriminalvården. Inom sjukhusvården har Myndigheten för stöd till trossamfund uppdrag att stödja utvecklingen av den andliga vården i sjukvården.

utför han 25% av sin tjänst inom sjukhusen, vilket finansieras genom Myndigheten för stöd till trossamfund. Dessutom är många medlemmar av hans församling starkt engagerade. Ett 40-tal kvinnor medverkar i grupper som besöker de sjuka och gamla inom församlingen.³⁹

OM ARBETET IN OM DEN ANDLIGA VÅRDEN I SJUKVÅRDEN

En annan gång hade fader Dragan suttit och jobbat i kyrkan till efter midnatt. Han var trött och skulle strax åka hem, när telefonen ringde och han istället fick köra till Östra sjukhuset där hustru och barn satt och vakade vid familjefaderns dödsbädd. Mannen avled under natten och familjen fick så småningom följa med till kyrkan. När fader Dragan slutligen följt familjen hem och promenerade tillbaka mot kyrkan, såg han de första spåren av soluppgången på himlen och fåglarna började kvittra. Det blev till en underbar gryning.

Carlsson, *Årsbok 2013*, s.21

Med kyrkans tillväxt blev behovet av institutionssjälavård mer framträdande. Fler präster blev involverade. Sedan 2015 har tre av SOK:s präster ett samarbetsavtal med Kriminalvården, vilket gör verksamheten mer organiserad och regelbunden. Genom de formella avtalen får kyrkan även ekonomisk ersättning för sitt engagemang. En av de tre prästerna tillhör Svenska prosteriet. De alla tar hand om var sin geografiska region, dvs. Stockholm och Västra Götaland. Prästerna har i uppdrag att bemöta de ortodoxa intagnas behov av personliga samtal, att anordna samtalsgrupper och gudstjänster samt att medverka i vägledning i etiska och existentiella frågor. Även andra SOK:s präster deltar i institutionssjälavård efter behov.

³⁹ Carlsson 2013, s. 21

Ekumenisk verksamhet

SOK har under en lång tid varit medlem i Sveriges kristna råd. Trots flera årtiondens verksamhet har kyrkan inte varit särskilt aktiv i att utveckla sitt ekumeniska engagemang. Det kan dock noteras att Biskopen Dositej Motika genomgått ekumenisk utbildning och under de första tio åren av sitt arbete varit aktiv i Sveriges kristna råds ledning. Biskopen deltog personligen i ortodoxa dialoger mellan Svenska kyrkan, Romersk-katolska kyrkan och Pingstkyrkan. Han var bland grundarna av de årliga ekumeniska dialogmötena med Svenska kyrkan. Biskop Dositej deltog i dessa främst som en representant för de ortodoxa kyrkorna, inte enbart för sin egen kyrka.

F.d. patriarken Irinje under invigningen av S:t Savas tempel i Stockholm 2014

Foto: privat

Ett annat exempel av ekumeniskt samarbete är etableringen av Sankt Ignatios Folkhögskola i Södertälje. Ett möte organiserat av Sveriges kristna råd 1990 konstaterade att de två huvudsakliga ortodoxa traditionerna, den bysantinska och den orientaliska, har mycket att lära sig från varandra och kan tillsammans arbeta mer effektivt. Med hjälp av utbildningsorganisationen Bilda grundade kyrkorna Sankt Ignatios stiftelse år 2012, och inrättade sedan stiftelsen Sankt Ignatios Folkhögskola. År 2016 blev skolan en självständig, statligt finansierad folkhögskola och grundade eget campus i Södertälje. I kursutbudet ingick både ett allmänt utbildningsprogram för vuxna, särskilt invandrare till Sverige, och ett teologiskt och pastoralt utbildningsprogram för blivande präster, diakoner och kyrkopedagoger i de ortodoxa kyrkorna i och utanför Sverige. Numera utgör stiftelsen en samarbetsform mellan fyra ortodoxa kyrkor: de bysantinska (grekiska och slaviska), den syriska, den koptiska och Tewahedo (eritreansk-etiopiska).⁴⁰

År 2018 ingick Sankt Ignatios och Stockholms teologiska högskola ett samarbete som ledde till inrättandet av Avdelningen för östkyrkliga studier vid Stockholms teologiska högskola (numera Enskilda högskolan Stockholm). För första gången kunde studenter inom en universitetsmiljö i Sverige studera östkyrkliga studier på akademisk nivå.

Bland SOK:s representanter i Sverige är det stor respekt för Svenska kyrkan. Detta har rötter i tiden då de första församlingarna grundades i Sverige. Hjälpens från Svenska kyrkan var viktig och ibland avgörande för vissa församlingar. Den återspeglades i ett antal kyrkobyggnader som hyrdes ut eller såldes till SOK för små summor men också i socialt kapital som medförde många positiva förändringar i förekomsten av SOK i Sverige. Dessa goda relationer samt ett behov av att uttrycka

⁴⁰ <https://www.sanktignatios.org/about-us/>

tacksamhet var anledningen till att dåvarande serbiska patriarken Irinej besökte Svenska kyrkans ärkebiskop under sitt deltagande i invigningen av Sava-templet i Stockholm i oktober 2014.

Övrig verksamhet

När det gäller organiseringen och genomförandet av olika aktiviteter förutom andligt arbete är det uppenbart att dessa inte är centrala för Serbisk-ortodoxa kyrkan. De är mestadels sporadiska, beroende på aktuella omständigheter och tillgängliga resurser. Det är därför utbudet av verksamhet som organiserats genom åren är stort och innehåller många olika aktiviteter.

Kvinnoföreningen i Göteborg (med manlig hjälreda)

foto:privat

I nästan alla församlingar finns en kvinnoförening (*Коло сестара*) som hjälper till med arbete relaterat till rengöring av kyrkliga lokaler och trädgårdar samt blomplantering. Föreningen lämnar ett särskilt bidrag genom att förbereda mat och dryck för samlingen efter söndagsgudstjänsten (*трпеза љубави*). Detta har en lång tradition

inom SOK eftersom det ger människor möjlighet att umgås med varandra. Av de inkomster som uppnås genom att sälja mat och dryck till medlemmarna, hjälper föreningen att återbetala lånet till kyrkobyggnaden och andra löpande kostnader.

Några församlingar har möjlighet att anordna undervisning i serbiska språket. Lektionerna är gratis och är ofta avsedda för barn. Ibland erbjuds gratis religionsutbildning till både barn och vuxna. Även om kyrkans kör alltid accepteras med glädje bland medlemmarna, har inte alla församlingar möjlighet att organisera en. Andra aktiviteter som konserter, gästföreläsningar och bokutgivningsevenemang sker inte regelbundet utan beror på omständigheterna.

S:t Sava före ombyggnation (1980) foto:privat

...och efter ombyggnation (2000) foto:privat

Interiör från Helsingborgs församling

Biskop Dositej firar liturgi i S:t Stefan Decanski i Göteborg
Foto: Bertil Adania

Litteratur

- Arentzen, T. (2015). *Ortodoxa och österländska kyrkor i Sverige*. Stockholm: Nämnden för statligt stöd till trossamfund.
- Blagojević, M. (1995). *Približavanje pravoslavlju*. Niš: Gradina & Junir.
- Carlsson, P. (2013). *Årsbok 2013*. Stockholm: Nämnden för statligt stöd till trossamfund.
- Djordjević, D.B. (1984). *Beg od crkve*. Knjaževac: Nota.
- Enciklopedija pravoslavlja (2002). *Beograd: Savremena administracija*.
- Hallonsten, G. (1992). *Östkyrkor i Sverige – en översikt*. Skellefteå: Artos bokförlag.
- Jakšić, M. (2017). *Bra att veta om den ortodoxa kristna tron*. <https://www.myndigheten.se/download/18.191b515915f686e0c525bb15/1509743976719/Bra+att+veta+om+den+Ortodoxa+kristna+tron.pdf>
- Klasson, Ch. (1973). *Ortodoxa kyrkan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell förlag.
- Petrović Holmberg, R. (1994). *Serbisk-ortodoxa kyrkan i Sverige*. Helsingborg: Methodius Lazic.
- Patrijarh P. (1998). *Da nam budu jasnija neka pitanija vere*. Beograd: Izdavački fond Arhiepiskopije Beogradsko-Karlovačke.
- Puzović, P. (1996). *Eparhije Srpske Pravoslavne Crkve u rasejanju*. Богословље: Часопис Православног богословског факултета у Београду. 40 (1-2): 87—96.
- Radisavljević-Čiparizović, D. (2006). *Religioznost i tradicija: Vezanost ljudi za religiju i crkvu u Srbiji na raskršću milenijuma*. Beograd: Čigoja štampa.
- Regeringsformen (1974). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1974152-om-beslutad-ny-regeringsform_sfs-1974-152
- Serbisk-ortodoxa kyrkans konsitution (1947). [https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crkve%20\(1947\).pdf](https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crkve%20(1947).pdf)

Intervjuer

Fader Dorotej Forsner, 15.10.2017, Bredared.

Fader Dragan Mijailović, 13.10.2017, Göteborg.

Fader Dušan D. Raković, 11.12.2017, 29.11.2019 samt 14.06.2024, Stockholm.

Fader Milan Gardović, 10.12.2017, Malmö.

Fader Miša Jakšić, 7.11.2017 samt 5.09.2018, Stockholm.